

РЕЗИДЕНЦІЇ ДОБРОМИЛЬСЬКОГО ВАСИЛІАНСЬКОГО МОНАСТІРЯ: ФУНДАЦІЙНО-МАЙНОВІ АСПЕКТИ (XVII – XVIII СТ.)

На підставі актової документації розглянуто фундації монастирських резиденцій у Наклі, Рибнику та Улючі.

Ключові слова: резиденція, фундація, монастир, протестація, маніфестація.

Stetsyk Y. The Lawriv basilian monastery rezidens: foundation-property aspects (17 – 18 centuries). On the basis of act documentation the monasterial property in Naklo, Rybnyk and Uljuczzi foundation are considered in the article.

Key words: rezidens, foundation, monastery, protestation, manifestation.

Стецик Ю. Резиденции Добромильського василіанського монастиря: учредительные аспекты (XVII – XVIII века). На основании актовой документации рассмотрены учредительства монастырских резиденций в Накле, Рибнику и Улюче.

Ключевые слова: резиденция, учредительство, монастырь, протестация, манифестация.

Постановка проблеми. Добромильський василіанський монастир св. Онуфрія у роглядуваний нами період XVII – XVIII ст. був провідним осередком чернечого життя на теренах Перемишльської єпархії східного обряду. Зокрема, при монастирі постійно функціонували різноступеневі студії для вишколу чернецтва. Саме завдяки досить розлогому матеріальному забезпеченню Добромильська обитель претендувала на статус великого монастиря, об'єднуючи навколо себе досить малі чернечі осередки єпархії, які із плином часу перетворювалися у монастирські фільварки, що обслуговували досить чисельну Добромильську монастирську братію. Відповідно, в даній статті ставимо собі за мету розглянути окремі аспекти фундаційно-майнових відносин трьох резиденцій Добромильського монастиря, які знаходилися у Наклі, Рибнику, Улючі.

Аналіз досліджень. Якщо Добромильський монастир як потужний чернечий осередок Перемишльської єпархії постійно перебував у центрі наукових досліджень з історії культури: мистецтва, архітектури, книгописання, бібліотекознавства, архівістики, шкільництва тощо, то прикріплені до нього дрібні чернечі осередки (резиденції) із монастирськими фільварками знаходилися поза увагою дослідників або ж займали другорядне значення [6, 48].

Огляд джерел. Віднайдена нами актова документація дозволяє досить фрагментарно та вибірково простежити перебіг формування фундаційно-майнових засад функціонування Лаврівського монастиря та його резиденцій. При проведенні дослідження в основному використано актові записи (протестації, маніфестації, дарчі та заставні записи), які були внесені впродовж першої половини XVIII ст. до Перемишльських гродських актів.

Виклад основного матеріалу. Кілька типових чернечих фундацій пов'язані із діяльністю Добромильського монастиря. Впродовж XVIII ст. зустрічаємо згадки про функціонування чернечої резиденції у *с. Накло*. Фундаційної документації не віднай-

дено. У 1740 р. до Перемишльських гродських актів внесено маніфестацію Добромильського монастиря о. Порфіром Баранкевичем, вікарієм обителі, від імені о. Методія Гордовського, ігумена монастиря. В документі зазначалося, що Добромильський монастир, маючи у своїй власності корчму в с. Накло, передав її в оренду, однак у 1739 р. вона згоріла із невідомих причин і монастир зазнав певних матеріальних збитків [8, 1285].

У книзі прибутків та видатків Добромильського монастиря за 1739 – 1754 рр. під різними роками (1742, 1748, 1749 та 1752) згадується про монастир у Наклі. У 1748 р. настоятелем резиденції у Наклі був о. Спиридон Маколинський. Про цю резиденцію згадує і «Каталог монастирів» (1773 р.), яким скористалися дослідники (Ю. Никорович, І. Крип'якевич, в той час, як М. Коссакові про цей монастир невідомо) [10, 77].

Із вище наведений фактів, напрошується висновок про те, що чернечий осередок у Наклі був швидше за все монастирським фільварком Добромильського монастиря, принаймні впродовж другої половини XVIII ст., аніж монастирем чи чернечою резиденцією.

Рибник (присілок Брюховиця). Фрагментарні відомості про діяльність василіанської обителі біля Рибника у присілку Брюховиця віднаходимо передусім в каталозі ЧСВВ М. Ваврика [1, 180]. Цікаву інформацію про монастир, зібрану на основі спогадів жителів с. Рибник, подає о. Г. Мороз [3, 2]. Проте конкретні дані про час, спосіб і умови заснування цього монастиря у згаданих працях відсутні.

Фундація монастиря Воскресіння Христового (за іншими даними св. Михайла) тісно пов'язана зі шляхетським родом Нагуєвських. Зокрема, 9 травня 1706 р в Довгому Іоан (Іван) Францішек-Антоній та Петро Нагуєвські уклали відповідний привілей про заснування монастиря «на прохання всієї громади с. Довге і прилеглих сіл» [7, 1443]. Це була типова шляхетська фундація.

У даному привілеї умовно можемо виділити певні структурні одиниці: 1) вступ, у якому фундатори зазначають причини й мету заснування монастиря; 2) основна частина, яка містить перелік землеволодінь монастиря, а також перераховувалися права та обов'язки монахів; 3) заключна частина містить в собі юридичні підстави і запевнення непорушності землеволодінь і прав монастиря, вказано час, ім'я та титули фундаторів, а також імена присяжних із громади с. Довге.

Відомості, наведені в документі про причини заснування монастиря, можемо порівняти зі спогадами старожилів с. Рибник, опублікованих отцем місцевої парафії Г. Морозом у 1892 р. в львівській газеті «Діло» [3, 2]. Так, в документі читаємо, що новий монастир був заснований, оскільки попередній монастир в Глинному Потоці згорів «випадковим вогнем під час шведсько-московської війни і морового повітря». Настоятелем новозаснованої обителі призначено отця Кречковського. Натомість Мороз стверджував, що ця пожежа, в результаті якої згорів монастир, сталася з вини самого дідича Нагуєвського, котрий «...близько нього полював, запалив тріски з гонтя, робленого василіанами, і через те стався пожар». За словами священника, постраждала і церква, яка, очевидно, знаходилася недалеко від монастиря. «Сокрушений тим випадком дідич спровадив позоставших всього двох ченців до Рибника, тут поставив їм монастир і перевіз із Кропивника стареньку церкву, а на її місці виставив нову кам'яну» [3, 2]. Монастир був заснований над рікою Стрий та її лівою притокою річкою Рибник.

У грамоті також зазначені матеріальні надання, які отримав монастир. Зокрема, йому припали землі: 1) «потоки коло монастиря по дорозі на Кропивник»; 2) «кавалок ґрунту на Ровені»; 3) сіножаті, що належали церкві Св. Миколая на Шебелі; 4) з прибутків, отриманих із власних шляхетських ґрунтів на Локті, давати щорічно десять кіп

збіжжя на потреби монастиря; 5) дарчий грошовий запис на 200 злотих для монастирської скарбниці в намірені використовувати їх на оплату праці людям, які працювали у монастирському господарстві; 6) надавався ліс для задоволення потреб монастиря; 7) дозволялося виготовляти сукно. Окрім того, монахам дозволялося молоти збіжжя в Довжанському і Кропивнянському млинах без мірки (плати) і черги.

Фундатори монастиря поклали на монахів ряд обов'язків. Зокрема, отець-ігумен повинен був кожну суботу протягом року служити відправу за душі померлих та кожну середу – за живих ктиторів із роду Нагуєвських. За невиконання цих обов'язків фундатори погрожували “страшним Божим судом” [7, 1444].

У кінці документа вказувалися ім'я та титули фундаторів: Ян Нагуєвський, підчаший теребовлянський, Францішек-Антоні Нагуєвський, хорунжий чернігівський, Петро Нагуєвський, підчаший подільський. Грамота була підписана присяжними довжанцями: Матвієм Кулиничом, Іваном Сирваткою та Василем Фазаном, «які, писати не вміючи, поклали хрести» [7, 1444].

Слід зауважити, що реформи в церкві, що мали місце по Замойському соборі (1720 р.), не минули монастир у Брюховиці. Починаючи з 1740-х років, помітною тенденцією розвитку василіанських монастирів Перемишльської єпархії стає скорочення чернечих осередків шляхом об'єднання їх із більшими монастирями. Проект про об'єднання василіанських монастирів у Святопокровській провінції укладено на Дубенській нараді (1745 р.), який впроваджувався в життя впродовж другої половини XVIII ст. під ретивним контролем Риму [5, 6]. Згідно з положеннями проекту 1745 р. Святопокровські монастирі поділялися на самовистачальні й такі, що в злуці з іншими були б спроможні утримувати братію, принаймні 8 ченців, решта піддавалися скасуванню. До другої категорії потрапив і монастир на присілку Брюховиця, який в 1745 р. був приєднаний до Добромильського монастиря.

На дещо інші причини закриття монастиря вказували місцеві жителі. Так, вони пов'язували занепад монастиря зі смертю його опікуна Нагуєвського, після чого монахи, «не маючи із села підмоги, почали нарікати і грозити, що підуть». Так і сталося: після того, як помер один з двох ченців, другий таємно вночі, зібравши церковні книги, надумав втікати в напрямку Дрогобича. Проте вранці люди довідались, що отець втік, наздогнали і повернули його до монастиря, де він помер та був похований. З того часу монастир остаточно занепав, а з його звалищ поставили люди збоку кам'яну курну хату, в якій мешкав о. Григорій Кретович, уже світський священик. По його смерті доживала в резиденції вдова, бо знов не було священика, яка ймовірно могла спалити монастирську документацію [4, 27].

Улоч. До нашого часу збереглася монастирська церква Вознесіння Господнього, яка належить до дерев'яних церков бойківського стилю. Церква закладена у 1510 – 1517 роках. Донедавна її вважали найдавнішою церквою на теренах Польщі, але дендрологічний аналіз показав, що дерево, з якого збудували дану будівлю, зрубали 1658 року. За легендою, дерево для будівництва церкви привезли під гору Дубник, але зранку його віднайшли на горі, звідки звезли донизу. Так повторювалось декілька разів, і, зрештою, церкву збудували на горі, де біля неї заклали монастир василіан. Монастир оточували два ряди оборонних мурів з двома брамами у дерев'яних вежах. Під час одного ремонту наметовий дах замінили восьмибічним куполом [13,7].

Церковний іконостас складають цінні старовинні, мальовані олійними фарбами на дереві, ікони, які виготовили монахи-василіани. В XVI ст. при монастирі діяла різьбярська та іконописна школа, що виготовляла вівтарі та царські ворота для церков. На

жаль, імена цих ченців залишаються невідомими. Дослідникам вдалося встановити принаймні двох монахів-іконописців із Улюцького василіанського монастиря. Зокрема, це Стефан Дзенгалович, що разом з Михайлом Лішецьким у 1684 р. малював іконостас у місцевій монастирській церкві. Також вони упродовж 1682 – 1683 рр. займалися оздобленням інтер'єру церкви [12, 36].

Тепер іконостас зберігається в етнографічному музеї в м. Сянок (Польща), а церкву реставрують нащадки улючан [14, 209]. В цьому ж музеї знаходиться молитвенник, на якому поклав свій підпис митрополит київський Петро Могила, даруючи його монастирській церкві [13, 8].

Дослідники відносять заснування монастиря до 1570 р. Однак нам не вдалося віднайти фундаційної документації, яка б засвідчувала точний час утворення обителі, а також окреслювала б її патронів. Ігумен Улюцького монастиря о. Теофіль брав участь у Перемишльському синоді (1693 р.).

З XVII ст. дійшли до нашого часу копії королівських привілеїв, які окреслюють юридично-правове та економічне становище монастиря. 02.12.1752 р. Август III підтверджує привілеї своїх попередників, зокрема Івана III (24.05.1682 р.) та Августа II (04.08.1703 р.) про надання ґрунтів Улюцькому монастиреві. Перший привілей (1682 р.) був наданий на прохання Андрія Жечинського, адміністратора Самбірської економії, про дарування двох ґрунтів (від громади та побожних мешканців с. Улюч) для монастиря Вознесіння Господнього [9, 1].

Цей привілей визначав розташування новофундованих монастирських ґрунтів та звільняв обитель від різних тягарів, надавши певні вольності для ченців:

- вільне вирубування дерева, дров та хворосту для потреб обителі в наших лісах;
- з правом вільного виготовлення пива та горілки для домашніх потреб та на празники;
- з вільним правом вилову риби у місцевих потічках і річках;
- з вільним правом заснування млину, броварні та виноградника на своєму ґрунті, для своєї потреби та вигоди;
- звільнення від надання чиншів, данин, послуг, підвод та подорожнього, бджолиних та овечих медових пілястрів [11, 4].

Згодом, на клопотання о. Теофіла, настоятеля Улюцького монастиря, польський король Август II 04.08.1703 р. підтвердив привілей Івана III (24.05.1682 р.) [9, 2]. У 1744 р. монастир було приєднано до Добромильської обителі. Однак помонастирська церква Вознесіння Господнього в с. Улюч продовжувала функціонувати, оскільки 02.12.1752 р., поряд із місцевим парафіяльним храмом св. Миколая, отримали підтвердження своїх привілеїв від короля Августа III [9, 3]. Слід зауважити, що парафіяльний храм св. Миколая також отримував королівські привілеї про призначення на попівство с. Улюч від Яна III (08.11.1679 р.) та Августа III (1733, 1752 рр.) [9, 2]. Таким чином, церква Вознесіння Господнього не посідала статусу парафіяльної, залишаючись суто монастирським храмом.

Економічні засади функціонування монастиря також доповнювали дарчі записи. Зокрема, 10.08.1732 р. о. Савчук Самсон, парох Глодецький, у своєму заповіті записав для Улюцького монастиря власні будинки, які були власне ним фундовані, із всім рухомим та нерухомим майном. Також зобов'язував ключ (місцевий адміністративний орган) відіслати до Добромильського монастиря 60 зл., а решту парафіяльних боржників, які мають повернути борги через ігумена Улюцького монастиря, роздати зібрані кошти для вбогих. Також забрати у о. Обажинського 50 зл. та надати їх комусь якнайнадійніше,

щоби сплачував щорічну провізію по 4 зл., які мали йти на потреби Улюцького монастиря. Відповідно о. Самсон у своєму заповіті висловлював побажання поховати його біля монастирської церкви в с. Улюч. На проведення цих похоронів заповідав 100 зл. Передбачав, щоби на похоронах були присутні 12 капланів, яким має дати кожному по талюру. Ці ж бо каплани мають прочитати ціле Євангеліє, за що їм мають дати по 4 злотих, зокрема мають читати Псалтир 12 разів, і за кожне читання дати по 1 злотому. Окрім цього, кожного року мав відбуватися поминальний обід (для чого записано збіжжя), на якому мають бути присутні 12 капланів, і кожному із них виплатити по 1 злотому. Для цього розрахована вся сума – 100 зл [2, 1].

Такий досить докладний опис дозволяє зауважити важливість молитви чернецтва по монастирях краю за спасіння душ померлих їх фундаторів та добродійців.

Висновки. За умов відсутності оригіналів фундаційної документації, актові джере-ла дозволяють визначити часові межі функціонування дрібних чернечих осередків, які, проіснувавши досить короткий час, були реорганізовані у резиденції або ж монастирські фільварки Добромильської обителі. Королівські та шляхетські привілеї дозволяють окреслити юридично-правове та економічне становище чернечих резиденцій (дрібних монастирів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ваврик М. (ЧСВВ). Нарис розвитку і стану Василіанського Чину XVII – XX ст. Топографічно-статистична розвідка / Михайло Ваврик // Записки Чину Св.Василія Великого. – Серія II. – Секція I. – Т. 10. – Рим, 1979. – 218 с.
2. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 258. – Оп. 3. – Спр. 1193. – Арк. 1 – 1 (зв).
3. Мороз Г. Монастир Василіанський та церква в Рибнику / Г. Мороз // Діло. – 4.125. – Львів, 1892. – 4 (16 червня). – С. 2.
4. Петриків В. Фундаційний акт на заснування монастиря в селі Довгому на присілку Брюховиця / Володимир Петриків // Збірник наукових праць студентів історичного факультету. – Дрогобич, 2011. – Вип. 2. – С. 26–32.
5. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії : інституційний розвиток, економічне становище та релігійна діяльність (кінець XVII – XVIII ст.): автореф. дис. ... кандидата історичних наук / Юрій Стецик. – Львів, 2005. – 20 с.
6. Стецик Ю. Василіанський монастир св. Онуфрія як пам'ятка історії та архітектури / Юрій Стецик // Пам'ятки України: історія та культура. – № 3(201). – березень 2014. – С. 48–53.
7. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАЛ). – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 495. – С. 1443–1445.
8. ЦДІАЛ. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 552. – С. 1285.
9. ЦДІАЛ. – Ф. 129. – Оп. 3. – Спр. 209. – Арк. 1–3.
10. ЦДІАЛ. – Ф. 364. – Оп. 1. – Спр. 71. – Арк. 77.
11. ЦДІАЛ. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 317. – Арк. 1–5.
12. Шах С. Між Сяном і Дунайцем. Спомин / С. Шах. – Часть 1. – Мюнхен, 1960. – 146 с.
13. Шляхтич В. Мій Улюч / В. Шляхтич. – Львів : Святогорець, 2010. – 88 с.
14. Giemza J. Architektura i wyposażenie cerkwi Wniebowstąpienia Pańskiego w Uluczu / J. Giemza // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. – Przemyśl, 2000. – Т. 5. – S. 208–214.

Статтю подано до редакції 28.10.2014 р.